

A SZERB TÖRTÉNETÍRÁS MAGYARSÁGKÉPE I.

Két történész – két szemlélet

Ó Z E R Á G N E S

Minden nemzet történelmi tudatának egyik fontos része az őt körülvevő szomszéd népekről alkotott vélemény, hiszen egy nemzet sem tudja megírni saját történelmét a szomszédos népek történelmének és a kettő érintkezési pontjainak a vizsgálata nélkül.

Ez a történelmi tudat természetesen koronként, társadalmi rétegenként, ebből következően pedig a műveltségi foktól függően változó, de nem kis hatással van annak alakulására az időszerű, abban a pillanatban lejátszódó esemény, a politika is. Ennek a jelenségnek a működését a közelmúltban a vajdasági magyaroknak is volt alkalmuk tapasztalni.

A történelmi egymásrautaltság jelenségéről beszélünk tehát, mely a magyar és a szerb nép esetében két sorsdöntő történelmi esemény folytán, a közönséges szomszéd nemzeti viszonyt és ezáltal a történelmi tudatban elfoglalt helyét is elmélyítette és többsíkúvá tette.

Az egyik (időrendben haladva) a szerbek 1690-ben történt, a török ellentámadás elől, a visszavonuló osztrák seregekkel együtt a Magyar Királyság területére való menekülése, majd letelepedése. A másik pedig az első világháború befejeztével, a vesztes hatalmak oldalán való hadviselés eredményeként, az újonnan létrejött európai rendszer, melyben az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával Magyarország déli területei, az akkor létrejött közös délszláv állam kereteibe kerültek, nem jelentéktelen számú magyar lakossággal.

Érdekes módon a magyar honfoglalás tényét a szerb történészek, a szerbek kora középkori történetének a tárgyalásakor figyelmen kívül hagyják. Ez talán természetes is, hiszen a honfoglaló magyarság által elfoglalt terület és a szerb törzsek történelmi-földrajzi elhelyezkedése

távol esett egymástól, és így tulajdonképpen nem is volt rá ok, amiért a magyar honfoglalás ténye a szerb nép tudatába negatív előjellel épült volna be. A későbbi történelmi események azonban egészen más irányba terelték ennek a történelmi képnek az alakulását, és a fent említett két, mindkét nép újkori történetére vonatkozóan sorsdöntő esemény visszamenőleg is befolyásolta a szerb történészek legnagyobb részét, pszichózisként nehezedve mind a történészekre, mind az egész szerb népre. Az adott történelmi helyzetet pedig, amely a már említett történelmi egymásrautaltságot eredményezte, kétkedésekkel és állandó félelemérzettel telítette. Ez a fonál lesz az, ami alapvetően meghatározza a szerb történetírás egész fejlődését és a magyarokról alkotott történelmi képüket.

Így van ez az újabban igen nagy népszerűségnek örvendő Stanoje Stanojević esetében is, akinek *A szerb nép története* című művét, annak 1925-ben, Zágrábban megjelent harmadik kiadását használtuk. A magyarokat először Časlav szerb fejedelem halálával kapcsolatban említi meg. „Časlav uralkodásának idejében állama és népe sokat szenvedett a magyarok támadásaitól, akik a IX. század végén vetették meg lábukat a Dunát és a Tiszát övező síkságokon. Innen indultak rablásaikra könnyű kis lovaikon, minden irányba, így délre is a szerb területekre, Časlav államába, de különösen Boszniába. Hogy ezeket a támadásokat megakadályozza, Časlav ellenük indult, visszaszorította őket, és Szerémségbe is betört, de itt, a hagyomány szerint, a magyarokkal vívott ütközetben meghalt (960 körül).”

Különös jelentőséget ez a kora középkori esemény csak akkor kap, ha tudjuk, hogy Stanojević Časlav uralkodásának eredményeként könyveli el „a szerb törzsek nivellálódását, mert a szeparatista törekvéseket, a heterogén elemeket likvidálta, és arra kényszerítette őket, hogy úgy és olyan irányban tevékenykedjenek, ahogyan azt a már egy évszázada a központi szerb törzs tette”. Tehát Časlav halálával a szerbek néppé kovácsolódása szakadt meg, mert állama halála után szétesett.

Minőségi változást a szerb–magyar viszonyban azonban Stanojević csak a XII. században érzékel. Bodin szerb fejedelem halála után, aki szintén a szerb államocskák egyesítésén dolgozott, felülkerekedtek a szeparatista elemek, legyengítve így azokat az erőket, melyek hatással lehettek volna a közös és egységes középkori állam kialakulására. Ebben az időben foglalták el a magyarok Horvátországot és Dalmáciát, és így szorosabb összeköttetésbe kerültek a szerbekkel. Ezzel Stanojević vé-

leménye szerint sok tekintetben alapjaiban megváltozott a helyzet a Balkán-félszigeten. „A magyarok ebben az időben erejük teljében lévén rákényszerültek arra, hogy terjeszkedjenek, új területeket keressenek, munkára és hódításokra valókat. Horvátország és Dalmácia megszerzésével új látóhatárok és lehetőségek nyíltak meg előttük, hogy hatalmukat sikeresen kiterjesszék.” „Ezenkívül Horvátország és Dalmácia megszerzésével a földrajzi helyzet arra utalta őket, hogy terjeszkedési irányukat a Balkán felé összpontosítsák.” Stanojević véleménye szerint Magyarország összetűzése Velencével és Bizánccal elkerülhetetlen volt, de ezt lényegesen másnak tartotta a kalandozások idejében történt bizánci rablóhadjáratoknál.

Szinte törvényszerűnek véli, hogy Horvátország és Dalmácia megszerzése után Magyarország Boszniára is szemet vet, és ez azért vált lehetségessé, mert kivált „a többi szerb állam közösségéből”, el is veszti önállóságát, hosszú időre passzív és defenzív sorsra kényszerülve így.

A fent említett történelmi események ilyen szemszögből való vizsgálata és magyarázata Stanoje Stanojević művének jellemző vonása, és a sorból nem marad ki az egyik legnagyobb szerb vereség, a rigómezei csata következményeinek az ismertetése sem. A szerb államokat egy uralkodásnyi időre egyesítő Dušan cár halála után a törvényszerűen jelentkező szeparatizmus legyengíti, s így Stanojević véleménye szerint könnyű prédája lett a „fiatal és erős török államnak”, amelyet „egy ember akarata és parancsai irányítottak”. Így a vereséges csata után a Lazar cár halálával még súlyosabbá vált helyzetet kihasználva, Zsigmond magyar király területszerzési akciói „rákényszerítették Lazar cár özvegyét, hogy békét kössön Bajaziddal”, és ilyen módon tulajdonképpen török vazallussá vált.

Ezért szinte természetes, hogy a török hódoltság idejét tárgyalva Stanoje Stanojević sajátos magyarázatot ad a török uralom nyomorúsága elől menekülni kényszerülő, egy más ország és nép természetes etnikai területére letelepülő nemzetének. Olyan fogódzót kínált, mellyel bizonytalanságát és esetleges kételyeit történelmi eseményekre hivatkozva oszlathatja el, történelmi jogot formálva azokra a területekre, amelyekre a Dunát és a Szávát átlépve Magyarországra az osztrák hatalom letelepítette őket.

Ennek a folyamatnak a kezdete (az állandó dél-észak irányú tömeges szerb migráció) Stanoje Stanojević szerint a XV. és XVI. század elejére esik. Szerinte ekkor a szerbek tömegesen települtek Dalmáciába, Hor-

vátországba, Szlavóniába, Szerémségbe, a Bácskába, messze föl a Duna és a Tisza mentén, Bánátba, a Maros mentére, Erdélybe és a Havasalföldre. „Sok elnéptelenedett terület volt itt – véli Stanojević –, melyeket a szerbek a török elől szökve, saját akaratukból vagy hívásra benépesítettek, hogy műveljék a földet, és harcoljanak a törökkel.” De már ezek a szerbek is, akik Dél-Magyarországra települtek, ott *őshonosokat*, saját törzsbelieket találtak, akik az avar uralom alatt a VI. és a VII. században a Közép-Duna mentén éltek. A szerbek és a szlávok Dél-Magyarországon az avar hatalom bukása után kisebb államokat szerveztek, melyeket a magyarok a IX. és a X. század elején meghódítottak. A szerbek száma Magyarországon ezután több kisebb arányú migrációval is növekedett. Raška és Bizánc háborúzásakor, a XIII. században, majd Dragutin uralkodásának idején. De feltehetően a magyar uralom ideje alatt is jelentős szerb terjeszkedés lehetett a Macsói bániságból és Bosznia egyes részeiből. Ezen túlzott és máig be nem bizonyított, ellentmondásos állítások sorozata után Stanojević rámutat azokra az ellentétekre, melyek szerinte az újonnan betelepülő szerbek és az akkorára már őshonos lakosság között fennálltak. Sajnos, a szerző itt sem egyértelmű. Nem tudni ugyanis, hogy ezen a területen Stanojević a magyar földesurakat és azok jobbágyait tartja őshonosnak, amelyek között voltak szlávok is, vagy az avar kortól kezdve itt lakó szlávokra gondol, akik szerinte magától érthetően szerbek, kiknek száma a folytonos és szerinte nagyszámú szerb betelepüléssel állandóan nőtt.

A szerbek északi irányú migrációját a modern történettudomány nem vitatja, de annak arányairól és tömegességéről Stanojević megtévesztő képet fest, ellentmondásokba esik, amikor pedig a szerbek ügyességéről, üzleti és kereskedői érzékéről értekeznek, a XIX. századi képet vetíti ki mintegy három évszázaddal korábbra. Állami támogatásokat és kereskedelmi cégeket emleget, melyek a későbbi korokra jellemzőek, de még akkor sem bírtak az általa feltételezett jelentőséggel.

Ellentmondások terhelik az 1690. évi szerb betelepülés leírását is. Így arról a döntésről írva, hogy a Belgrádnál gyülekező menekülő szerbek átlépjék-e a határt, és átkeljenek-e az osztrák fennhatóság alatt lévő területre, a következőket állítja: „Világos volt számukra többek között az, hogy a vallásukért és nemzeti szabadságukért vívott harcot sokkal könnyebben megússzák Ausztriában, ha jogilag egy közösséget alkotnak azokkal a szerbekkel, akik korábban költöztek osztrák területre.”

Majd így folytatja: „A magyar és a horvát hatalom ellenséges álláspontját a szerb kiváltságokkal (Lipót-féle adománylevél) szemben még

jobban súlyosbította a magyar és a horvát őslakosság gyűlölete is. Ennek a gyűlöletnek inkább gazdasági, mint nemzeti a jellege. A szerbek azokban a falvakban, ahol letelepültek erdőt irtva és a földet művelve, nemsokára kiszorították az őslakókat. A szorgalmas és vállalkozó szellemű kereskedők és kézművesek minden településen meghódították a piacot, és így az őslakók elvesztették a versenyt.”

Az a megállapítása pedig, amelyben azt fejtegeti, hogy a magyarok, különösen a királyi kancellárián keresztül, szokatlanul tudatosan és nyakasan védték azon álláspontjukat, hogy a szerbeknek magyar állami területen nem jár semmilyen különleges státusz, sem pedig külön terület, Stanojević arra használja fel, hogy megindokolja a későbbi, folytonosan az osztrákok politikájára játszó szerb állásfoglalásokat, amelyektől a szerb nép megmaradását is remélték.

Annak ellenére, hogy könyve először 1908-ban jelent meg, a szerb történelemnek a szintézisével Stanojević még mindig a XIX. század képviselője. Könyvének harmadik, bővített és javított kiadásában már örömmel könyvelhette el, hogy a szerbek nemzeti államának, a közös államban való együttes életének 1918. december 1-jén megteremtődtek a feltételei. Azt azonban már nem tudhatta, hogy ugyanannak a századnak a végén a mások kárán megszerzett közös állam a stanojevići indokokat és okokat példaként használva, azokat az agresszióig radikalizálta, és így a számukra kedvezőnek hitt államkeret felbomlását idézik majd elő. Így Stanoje Stanojević könyve ismét a szerb történelmi köztudatba került, érveléseivel és módszerével megfelelő és kézzelfogható példaként. Követői ma is akadnak. Egyenes ági leszármazottai között is: Pavle Stanojević az *Újvidéki füzetek* címen megjelenő helytörténeti folyóiratban közzétett írásában *Újvidék előtt a szerb Bistrica* címen arról értekezett 1992-ben egy szláv toponim vagy hidronim alapján, hogy a város mai területén a II. és a III. században létezett egy szláv település, amely a XVI. és XVII. századi térképeken fel is van tüntetve Bistrica néven. Ez szerinte elég bizonyíték arra, hogy ezt szerb településnek tudja, de az 1990-es évek szerb történelmi publicisztikája számtalan példát produkált a stanojevići módszer és szemlélet alkalmazásáról.

Nem egész három évtized választotta el Stanoje Stanojević könyvének megjelenését attól a dátumtól, amikor egy másik szerb történész, Vladimir Ćorović befejezte a szerb nép történetéről írt összefoglalóját, mely a szerző életében nem jelent meg. Vladimir Ćorović azonkívül, hogy a belgrádi egyetemen adott elő nemzeti történelmet, szellemiségével és

világnézetével, valamint aktív politikai szereplésével maga is egy történelmi esemény áldozata lett. Jugoszlávia német megszállásával, 1941-ben Čorovićnak szöknie kellett az országból, műveinek sorsa pedig hányatottá vált. A *Szerbek története* című művének kéziratát Čorović 1941 márciusában adta kiadójának, aki rossz előérzettől vezérelve nem adta nyomtatásba a kéziratot, hanem elrejtette. Čorović a jugoszláv kormánnyal menekülve tűnt el. Belgrádi lakását a Gestapo kutatta át, és elkobozta kéziratait. A háború befejeztével családja hosszas gyűjtögetés és nyomozás után tudott csak kéziratainak nyomára jutni. Így kerülhetett sor 1989-ben ennek a szerb történelmi összefoglalónak a megjelenésére is.

Tulajdonképpen Čorović műve bizonyos szempontból ellenpólusa a stanojevići történelemszemléletnek. Čorović esetében a látószög szélesebb, mint Stanojevićnál, és ez a művén is meglátszik, de nemzeti elkötelezettségéből így sem veszített semmit.

A magyarokat először Čorović könyvének ötödik fejezetében, *A szerbek Bizánc, Horvátország és Bulgária között* cím alatt, Simeon bolgár cár és Bizánc ellenségeskedései kapcsán emlegeti. „VI. Bölcs Leó bizánci császár a veszélyes bolgár ellenség ellen egy új finn-hun népet hívott segítségül, a magyarokat, akik Ugriából (Ugrije), mely a Közép-Uráltól keletre volt, Besszarábiába ereszkedtek le. A magyarok alacsony növésű, sötét bőrű, borotvált, varkocsos fejűek, állatbőrökbe burkolóztak, nagy számban lovasok, teljesen ázsiai török típusúak voltak. Ezért a bizánciak gyakran törököknek is nevezik őket. Nomád vadászattal és állattenyésztéssel foglalkozó nép. Kegyetlenek. Szó szerint vért ittak, nyers és félnyers húson éltek. A Dunánál először 838-ban jelennek meg, a bolgárok szövetségeseiként a görögök ellenében, akikkel bizonyos faji rokonságban álltak. 892-től gyakran jelentek meg a Duna-medencében is, előbb a frankok szövetségeseiként, majd Bizánc oldalán. Simeon azonban új szövetségesekre talált ellenük a besenyőkben, akik ugyanolyan ázsiai eredetűek voltak Dél-Oroszországból, mint ők. Előlük költözödvé, a magyarok előbbi lakhelyüket elhagyván, 895-ben és 896-ban végleg a Duna és a Tisza közti területre települnek. Ideköltözésükkel megfékeztek a bolgárok további előrenyomulását a Duna bal partján és pannóniai hatalmuk terjeszkedését. A magyarok ideköltözésével és a Pannon-síkságra való letelepülésével megszakadt a közvetlen összeköttetés a déli, északi és északkeleti szlávok, a lengyelek, szlovákok és ukránok között.”

Ćorović figyelmét sem kerüli el a magyarok bizánci kalandozása kapcsán a Dukljai Krónikában felbukkanó és Stanojevićnál is leírt esemény, mely szerint a magyarok ölték meg az első jelentőséggel bíró szerb uralkodót, Časlav fejedelmet. A két szerző magyarázata azonban lényegesen különbözik, ami módszerbeli és szemléleti különbségekről is tanúskodik. Ćorović ugyanis ezt a tényt nem arra használja fel, hogy megnevezze azt a külső ellenséget, amely magvában hiúsította meg egy erős kora középkori szerb államalakulat megerősödését. Tehát nem hibáztat, hanem azt állítja, hogy Časlav államának a keletkezése nem egy „megalapozott” és „átgondolt” államalkotó munkának az eredménye, „nem természetes történelmi folyamat”, hanem a véletlen körülményeket sikerült egy ügyes és aktív embernek kihasználnia, kinek halála állama megsemmisülését is jelentette.

Időrendben haladva, kiegyensúlyozottan és arányosan szövi mondanivalóját Vladimir Ćorović. Természetesen nála is érezhető a szerb nép egységét meghiúsító, széthúzó törekvések bírálata. Ennek okát nem külső tényezőkben keresi, de ezeket is szem előtt tartja, és aszerint, hogy mit tart döntőnek, szélesedik ki figyelme egy-egy eseményre vagy korszakra, de a személyiségek szerepének közelebbi jellemzése sem idegen tőle. A szerbek történelmének összegező áttekintése Vladimir Ćorovićnál elveszti Bizánc-központúságát, nem a vallási rokonság az, ami mércéül szolgál neki, hogy definiálja a szerb nép státusát. Sokkal szélesebben szemlélődik. Így amikor olyan magyar uralkodó tevékenységéről értekezik, természetesen szerb vonatkozásaiban, akinek döntő szerep jutott a szerb nép történelmében is, fejezeteken keresztül foglalkozik vele anélkül, hogy túlzottan részrehajlóvá válna. Így van ez Zsigmond vagy Mátyás király esetében. Nem tartja bűnnek sem a magyar aspirációkat, sem pedig a szerb nemesség esetleges, a magyar uralkodóval vazallusi viszonyba kerülését. A rigómezei csata utáni eseményekre is egészen másként tekint, mint Stanojević: „A szerb katasztrófát elsőnek a magyarok használták ki. Zsigmond király, aki egész életét merész tettekkel töltötte el, inkább kalandor lovag volt, mint távolba tekintő államfő. Haragudott Lazar kenézre és Tvrtko királyra, amiért segítették a lázadó horvát nemeseket, és ellenjelöltjüket, Nápolyi Lászlót. Annak ellenére, hogy a rigómezei csata előtt kiegyezett a szerbekkel, és Vuk Branković személyében hű hívére talált, egészen lovagiatlanul 1389 őszen Lazar özvegye, az okos Milica ellen indult.” „A Milicát körülvevő nemeseknek úgy tűnt, hogy a törökökkel könnyebb kiegyezni, mint a magyarokkal; úgy látta, hogy a török felől kisebb veszély fenyegeti

őket. A török és Szerbia között volt még néhány keresztény vazallus állam, amelyeket a török megtűrt. Úgy gondolták tehát, ha a szerbek hasonló viszonyra lépnek, ez egyben védelem is lesz a török ellen. Magyarországhoz a szerbek voltak legközelebb, és teljes volt kiszolgáltatottságuk . . .” Tehát a törökkel kötött egyezmény megfontolás és mérlegelés tárgya volt, nem pedig reménytelen utolsó húzása. Čorović tehát mondanivalóját nem a hűbéri rendszertől akkor még idegen nemzeti ellentétre építi, hanem annak szellemében, az uralkodó és a vazallus viszonyaként tárgyalja.

Természetesen ő is foglalkozik a szerbek szinte folytonos, de különböző intenzitású északra való költözködésével. Itt is objektivitásra törekszik, tényeket, számadatokat közöl akkor, amikor a Mátyás korabeli betelepülésekről beszél.

A nagy szerb beköltözésnek 1690-ben külön fejezetet szentel, és külön tárgyalja a szerbeket Magyarországon. Párhuzamot von a szerb egyházi körök óhajai és az osztrák császári kiváltságok között. A szerb óhajokról így ír: „Számára (ti. a pátriárka számára) nem léteztek történelmi hátrások, csak a betelepült, a nép által birtokolt pillanatnyi helyzetet ismerte el . . .” Magyarázataából és az azt követő események leírásából kitűnik, hogy Čorović tisztázta magában a helyzetet. Azt, hogy egy idegen állam területén szerettek volna a szerbek megtelepülni. Az osztrákoknak tett szolgálataikért vallási különbözőségüket és a magyar államtól és a magyar társadalmi rendtől független helyzetüket és különállóságukat kapták. A Rákóczi-féle felkeléssel példálódzik, ecsetelve, hogy a szerbek osztrákpárti politikája milyen következményekkel járt. „A magyarok bosszút álltak a szerbeken, haragudva rájuk, mert mint jövevények ellenük fordultak, a bécsi kormányt segítve. A magyarok félttek, hogy a szerbek jutalmazása az ő létük és nemzeti érdekeik számlájára megy majd.” Vladimir Čorovićnak ez a megfogalmazása is történelmi tisztánlátásról tanúskodik. Ez különbözteti meg nagymértékben a magyarságképét a Stanoje Stanojević által felvázolt ábrától. Míg Stanojević művében a szerb nemzetet állandó vész helyzetben folytonosan nagy nemzetmentő feladatok végzése közben látja, hirdetve, hogy a környező, egyben más vallású nemzetek, köztük a magyarok is, évszázadokon keresztül ellenük dolgoztak, addig a Vladimir Čorović által megrajzolt magyarságkép, annak történelmi fejlődéséről is tanúskodik. A nyers húst evő, ázsiai lovasokból fejlett középkori nép és újkori nemzet képét tárja elénk. Egy szomszédos népét, amely a szerb nemzet migrációjának

eredményeként nem egy irányban ható nemzeti érdekeket produkált, és amelynek természetesen voltak és lesznek történelmi következményei.

Érzésünk szerint napjaink szerb történettudományának a napi politikai célok elérésében az újabb nemzeti frusztrációk és bizonytalanságok gyógyítására szüksége van a hungarofob stanojevići képre. De a óorovići történelemszemléletnek és módszereknek is akadnak követői. Szerencsénkre!